

Krzysztof Łukasiewicz

ORCID: 0000-0002-9657-3385

Uniwersytet Wrocławski

Z rocznicowej okazji

(rec.): *Simmel-Handbuch. Begriff, Hauptwerke, Aktualität*, red. H.-Peter Müller, T. Reitz, Frankfurt am M. 2018, 960 ss.; *Georg Simmel und das Leben in der Gegenwart*, red. R. Lautmann, H. Wienold, Wiesbaden 2018, 451 ss.

Można wybrzydzać na oficjalne odnotowywanie i celebrowanie różnych, mniej lub bardziej okrągłych, rocznic, ale przecież często dostarczały one pobudek czy okazji do nadrobienia zaniedbań, uzupełnienia, podsumowania lub uaktualnienia. Dodać do tego należy upowszechnienie wiedzy zarówno jako udostępnianie tego, co wypracowali ostatnio specjaliści, jak i wprowadzanie w bardziej zaawansowane oraz samodzielne studiowanie. Rocznicą, którą tutaj przywołuję, to stulecie śmierci Georga Simmla, przypadające na rok 2018. Nie spowodowało to jakichś specjalnych filozoficznych i naukowych imprez, ale jako tego uświetnienie potraktuję dwie zbiorowe pozycje, które ukazały się w ubiegłym roku na niemieckim rynku wydawniczym. Jakkolwiek stanowią one przyczynek do badań nad recepcją poglądów autora *Lebensanschauung* w XXI wieku, to — rzecz jasna — nie sprowadza się ona do tych dwóch opracowań. Z wielu powodów, których tutaj nie sposób przywoływać, stanowisko Simmla w niemieckim świecie intelektualnym było szczególne, ale mimo to jego pozycję klasyka potwierdza obszerna poświęcona mu literatura sekundarna. Oczywiście w zależności od dominujących w danym czasie idei czy mód układało się to rozmaicie, lecz nigdy nie należał on, bo z racji swej rangi intelektualnej nie mógł, do autorów zapomnianych. Jednocześnie bardzo późno powołano Georg Simmel Gesellschaft, którego staraniom zawdzięczamy krytyczne, wprost wzorcowo naukowo opracowane wydanie Simmlowskich dzieł. W 24 tomach — w oprawie twardej lub miękkiej — wyszły one w oficynie Suhrkamp. W międzyczasie też zainicjowane przez wymienione towarzystwo pismo „Georg Simmel Newsletter” przekształciło się w „Simmel Studies”. Wspominam o tym wszystkim, gdyż obie książki, z powodu których się wypowiadam, spożytkowują ten wieloletni trud edytorski, analityczny i interpretacyjny.

Pierwsza z nich, *Simmel-Handbuch*, poprzez oficynę wydawniczą bezpośrednio jest związana z *Georg-Simmel-Gesamtausgabe* (GSG). Na moment warto zatrzymać się nad jej przynależnością gatunkową, to jest podręcznikowością. W niemieckim życiu naukowym ten rodzaj opracowań jest bardzo dobrze reprezentowany. Bardzo zasłużone dla rozwoju refleksji o człowieku i jego świecie wydawnictwo J.B. Metzler ze Stuttgartu wydaje na przykład serię „Die Metzler Personen-Handbücher Leben–Werk–Wirkung”, w której ukazały się między innymi tomy poświęcone T.W. Adorno, P. Bourdieu, S. Freudowi, J. Habermasowi, M. Heideggerowi, F. Nietzschemu. Współredaktorem opublikowanego w roku 2014 dzieła *Max Weber–Handbuch. Leben–Werk–Wirkung* był Hans-Peter Müller, który podjął się wspólnie z Tilmanem Reitzem przygotowania dla „suhkamp taschenbuch wissenschaft” (nr 2251) dość podobnego, choć nieidentycznego pod względem układu, tomu o Simmlu. Rzucającą się w oczy różnicą jest przede wszystkim właściwie rezygnacja z części biograficznej w książce Suhrkampu, która ograniczona została do zaledwie dwustronicowego kalendarium życia twórcy *Filozofii pieniądza*. Opracowaniu *Simmel–Handbuch* bliżej do słownika czy encyklopedii niż propedeutyki, a na niemieckim rynku wydawniczym mamy trzy książeczki pełniące tę ostatnią funkcję, a mianowicie Klausa Lichtblaua *Georg Simmel* (Frankfurt am M. 1997); Wenera Junga *Georg Simmel zur Einführung* (Hamburg 2000) Matthiаса Jungego *Georg Simmel kompakt* (Bielefeld 2007). Ta ostatnia, najkrótsza, z tabelarycznymi podsumowaniami i wykresami kieruje się przyzwyczajeniami i percepcyjnymi możliwościami współczesnych czytelników, ale w roku 2018 ukazało się nowe, rozszerzone wydanie tej pierwszej¹. Przy takim stanie rzeczy wydawcy *Simmel–Handbuch* mogli skupić się na porządkowaniu, systematyzowaniu i podsumowywaniu, czemu służy część *Begriffe* (s. 93–614). Wśród ponad stu pojęć znalazły się 1) osobowe (od G. Tarde’a po H. Ricker-ta, ale bez M. Lazarusa); 2) poświęcane bohaterom osobnych dzieł Simmla (od Michała Anioła po A. Rodina); 3) wyznaczone tematami mniej lub bardziej obszernych jego prac (od Alp po prostytutkę); 4) budujące podstawy jego koncepcji (od tego, co trzecie poprzez formy do stylu życia). Poszczególne artykuły,

¹ Zob. K. Lichtblau, *Zur Aktualität von Georg Simmel: Einführung in sein Werk*, Wiesbaden 2018. W 2019 wyszło jej drugie wydanie. Przedmową dzieło to opatrzył Stephan Moebius, a stanowi ono jeden z tomów serii „Aktuelle und klassische Sozial- und Kulturwissenschaftler/innen”, która wychodzi od 2010 roku, a wśród bohaterów jej kolejnych części znajdziemy między innymi H.K. Bhabę, L. Boltanskiego, J. Butler, C. Geertza, S. Halla, B. Latoura, N. Luhmanna. Redaktorem tej serii jest Moebius, który w swoim dorobku ma książkę *Simmel lesen. Moderne, dekonstruktive und postmoderne Lektüren der Soziologie von Georg Simmel*, Stuttgart 2002. Na tego należącego do średniego pokolenia badacza warto zwrócić uwagę także jako redaktora bardzo interesującej książki *Kultur. Von den Cultural Studies bis zu den Visual Studies. Eine Einführung* (Bielefeld 2012) oraz współpracującego tom *Soziologiegeschichte. Wege und Ziele* (Frankfurt am M. 2015). Podaje te dane z intencją wskazania, z jaką uwagą nasi zachodni sąsiedzi odnoszą się do własnej tradycji naukowej — zob. przykładowo trzypiętomowy *Handbuch Geschichte der deutschsprachigen Soziologie* (2017–2018), w którego powstaniu brał udział między innymi Moebius.

z których każdy ma swego znanego z imienia i nazwiska autora, a jest ich sporo, różnią się oczywiście obszernością, ale wszystkie przedstawiają, skąd i gdzie pojawił się u Simmla dany temat czy problem, co stanowiło jego merytoryczną zawartość, jakie wywoływał komentarze i kontrowersje. Na drugą część omawianego dzieła (s. 617–765) składają się omówienia 14 monografii (*Hauptwerke*, jak to określono w podtytule) autorstwa Simmla, a ściślej ujmując, wydanych przez niego dzieł, z których przecież niewiele spełniało formalne wymogi monografii. Z przyjętej przez redaktorów zasady wynikało, że takiej prezentacji nie doczekały jego książki *Fragmente und Aufsätze aus dem Nachlaß, Philosophische Kultur, Schulpädagogik, Zur Philosophie der Kunst*. Argument, że ich treść i tak została przedstawiona i zanalizowana w części o pojęciach, nie jest jednak przekonujący. To, co najbardziej problemowe, a z całym szacunkiem dla porządnej historycznej roboty, ją w gruncie rzeczy uzasadniające, wiąże się z trzecią składową podtytułu: *Aktualität*. W *Simmel-Handbuch* odnosi się do tego sześć „esejów”. Michael Makropoulos swój tekst skoncentrował na niekończącym się procesie uspołeczniania, w czym — jego zdaniem — wyraża się dla Simmla nowoczesność (*Modernität*); Andreas Ziemann tegoż socjologię potraktował jako „projekt relacyjny”; dla Johanny Hoerning i Guntera Weidenhausa Simmel to „prekursor” socjologii miasta i *urban studies*. Z kolei Jürgen Gerhards i Christiana von Scheve za najbardziej intrygującą ze współczesnego punktu widzenia uznali Simmlowską teorię emocji, gdyż nie traktował ich jako zjawisk jednostkowych czy też wewnątrz psychicznych, lecz w istocie jako relacyjne procesy, które wydarzają się sytuacyjnie między aktorami zarówno ludzkimi, jak i nieludzkimi. Dwa ostatnie zamieszczone w recenzowanym tomie eseje — Corneli Klinger o Simmlowskiej teorii płci oraz Hannesa Böhringera o cechującej życie nierozstrzygalności (*Unentschiedenheit*) — łączy kwestia metafizyki, ku niej bowiem ciążyły rozważania autora *Filozofii pieniądza* o tym, co relatywne, i tym, co absolutne w płci, podobnie jego — jak zgrabnie to ujął przywołany badacz — „tak, ale” wypowiedziane życiu i wynikający z tego kształt „sztuki życia”. Co przy tym istotne, nikt z piszących nie pokusił się, a miało to dawniej miejsce, obwieszczać kolejny „renesans Simmla”. Wypunktowano za to, na których współcześnie intensywnie uprawianych polach problemowych spotkanie z jego myślą jest najbardziej owocne. W obszernym wprowadzeniu (s. 11–90) Müller, wskazując na „enigmatyczność” Simmla i „dwuznaczność” jego spuścizny, zarazem jednak podkreślił, że intelektualną pracę tej znamienitej postaci przełomu XIX i XX wieku spajało zagadnienie nowoczesności (*Moderne*) i indywidualności, które programowo rozważał w ich dynamiczności i perspektywiczności. Zobrazował to Müller na płaszczyźnie filozofii, socjologii i estetyki, w których to dziedzinach Simmel swobodnie się poruszał. Warto było o tym napomknąć, by przejść do konkluzji wspomnianego *Einführung*, w której odnotowana została co prawda słaba obecność Simmla w nauczaniu filozofii, ale z wyjątkiem jednego jej działu — filozofii kultury, a tu pospołu z Ernstem Cassirerem przysługuje mu się miano

klasyka². Dobrze o tym wiemy także dzięki polskim przekładom książek Ralfa Konersmanna, który jako redaktor „Zeitschrift für Kulturphilosophie” za temat wiodący podwójnego numeru (1–2) tego kwartalnika za rok 2015 obrał koncepcję Simmla. Mimo wszystko niepokojąco jednak brzmi traktowanie filozofii kultury jako specjalności niemieckiej, istotniejsza jest zatem — nawiązująca do jednego z bardziej znanych esejów autora *Socjologii* — sugestia Müllera, że być może dzisiaj nastął czas „budowania mostów”, czyli poniekąd porzucania zróżnicowania na dyscypliny naukowe, by „transdyscyplinowo” je połączyć³. Dla wzmocnienia sensu tego zdania Müller użył nawet nowotworu słownego „*simmeln*”, co odsyła do czasownika *sammeln* — ‘zbierać’, ‘gromadzić’.

Drugie z omawianych opracowań także nawiązuje do GSG, ale bardziej — by tak rzec — personalnie. W tym mianowicie sensie, że oddaje się w nim szacunek jednemu z inicjatorów tego pomnikowego wydania i redaktorowi paru jego tomów, Ottheinowi Rammstedtowi oraz jego żonie Angeli, która również pracowała nad GSG. Wyjątkową rolę pod tym względem odgrywa tekst ich syna, powieściopisarza Tilmana Rammstedta, który w dzieciństwie w domu rodzinnym wciąż słyszał słowo „Simmel”, ale nie rozumiejąc łączonych z nim treści, traktował je prawie jak nazwę jakiegoś zwierzątka domowego. Ta anegdota ukazuje zarazem, że zakres edytorskiego przedsięwzięcia, jakim było GSG, oraz wielość kształtności koncepcji autora *Philosophische Kultur* wymagały całościowego i osobistego zaangażowania. Rüdiger Lautmann i Hanns Wienold postawili swojemu zespołowi inne zadanie niż redaktorzy *Simmel-Handbuch*. Można by ująć to tak, że to, co tam zostało wydzielone jako dział trzeci (to jest owe sześć esejów skupionych na aktualności), tutaj stało się częścią zasadniczą. Dlatego autorki i autorów poproszono, by nie tylko omówili istotne dla Simmla tematy, ale i odpowiedzieli na pytanie, co Simmel wnosi do zrozumienia zjawisk naszej współczesności. Daje tutaj o sobie znać wyraźna troska, by jego dorobku nie zamknąć w historycznych granicach, by z uzyskanym przez niego statusem klasyka wiązała się żywa treść. W szczupłych ramach recenzji można zewidencjonować jedynie, odnośnie do jakich dzisiejszych problemów Simmłowska koncepcja oceniona została jako instruktywna czy uwrażliwiająca. Musiała więc zostać podjęta kwestia pieniądza zarówno w relacji do wolności indywidualnej (Ch. Deutschmann), jak i kryzysów finansowych (K. Kraemer); ubóstwa i moralności społecznej (W. Wienold); no-

² Z tego względu należy zwrócić uwagę na bodaj najnowszą, pochodzącą z ubiegłego roku, a wielokrotnie już wcześniej podejmowaną, porównawczą analizę koncepcji obu tych myślicieli. Chodzi o książkę Timo Klattenhoffa, *Geld, eine symbolische Form: Perspektiven mit Ernst Cassirer und Georg Simmel*, Würzburg 2018. *Nota bene* w ostatnich latach w obszarze niemieckojęzycznym więcej prac poświęcono pierwszemu z wymienionych niż drugiemu.

³ Jedynie dla zaznaczenia, że deliberują nad tą kwestią także badacze anglosascy, zob. książki: Elizabeth S. Goodstein, *Georg Simml and the Disciplinary Imaginary* (Stanford 2017), oraz w paru punktach z nią polemizującego Davida Beera, *Simmel's Concluding Thoughts: Worlds, Lives, Fragments* (London 2019).

woczesności (R. Kößler) i miasta (W. Siebel); relacji płci i seksizmu (D. Klimke i R. Lautmann). Osobnej ocenie poddane zostało, jaki jest współczesny status podstawowych kategorii Simmlowskiej teorii socjologicznej, to znaczy wzajemnego oddziaływania (R. Schützeichel), dystansu i obojętności (U. Stäheli), zróżnicowania (J. Renn), konfliktu (I. Lenz), stosunku społecznego (Ch. Papilloud). Jak w *Simmel-Handbuch* zwrócono uwagę na aktualność Simmlowskiej teorii emocji, tak w *Georg Simmel und das Leben in der Gegenwart* szerzej rozpisano się o relacjach intymnych. Rozpatrzenia zatem domagały się miłość (K. Lenz), erotyka i seks (R. Lautmann i D. Klimke), tajność (J. Westerbarkey) oraz to, jak pieniądź zmienia intymność (T. Benkel). Atrakcyjnie zatytułowano czwartą część — *Kultury transcendencji* — a zawiera ona nowe odczytania Simmlowskiej socjologii religii (V. Krech) i wiary (H. Tyrell)⁴, analizę idei prawa indywidualnego (W. Fuchs-Heinritz), etosu (E. Hüppe), wojny (S. Papcke). Trudno oczekiwać, że zestaw tych kwestii odzwierciedla to, czym kierowaliby się redaktorzy tomu, gdyby diagnozowali współczesność. Jednocześnie jednak zawierają się tutaj pewne wytyczne do jej opisu. Tym, czego brakuje tu najbardziej, to prawie zdawkowe potraktowanie zagadnień artystyczno-estetycznych oraz pominięcie problemu kultury i jej krytyki. Tego wyjaśnieniem, ale już można dyskutować, czy wystarczającym uzasadnieniem, jest skupienie się na Simmlowskiej socjologii. Wobec jego stylu myślenia i dorobku jest to jednak zabiegiem sztucznym. *Simmel-Handbuch* traktuje o całości jego spuścizny i zdaje się podpowiadać, że jeśli konieczne byłoby jej gdzieś przypisanie, to właściwą dziedziną byłaby filozofia kultury. Wyrażając się nieco przesadnie, ukierunkowanie Lautmanna i Wienolda na — trawestując hasło sformułowane na początku ubiegłego wieku i mające na uwadze autora *Fenomenologii ducha* — to, by od Simmla przejmować to, co żywe, rzutowało na dobór współpracowników. A dokładniej to opisując, omówienie poszczególnych zagadnień powierzono autorom, dla których tylko niewielu myśl twórcy socjologii formalnej była dziedziną osobnych studiów. Wydaje się to konsekwentne względem podstawowego założenia tomu w tym sensie, że lektura tekstów historycznych przez specjalistę systematyka w danej problematyce pozwala spodziewać się, iż będzie on bardziej wyczulony na to, co w nich koresponduje z współczesnością. W książce przygotowanej przez Müllera i Reitza także pojawiło się wielu nowych badaczy, co po części wynika ze zmiany pokoleniowej, ale zarazem poświadczają, jak duża i rzetelna praca nad dorobkiem Simmla została już wykonana, że jest co analizować i syntezować.

Obie omawiane książki utwierdzają wysoką rangę Simmla i dostarczają wskazówek, jakie problemy rozwiązując, warto czy wręcz należy sięgnąć do jego dzieł. Podręcznik nie ma przecież zastępować ich samodzielnej lektury, ale do niej za-

⁴ Ostatnie polskie monograficzne opracowanie poświęcone autorowi *Filozofii pieniądza* to książka Dominiki Motak, *Między transcendencją a immanencją. Religia w myśli Georga Simmla*, Kraków 2013. Zob. też *New Monastics* (English Edition) Kindle Ausgabe Lexington Books 2019.

chęć. Taki sens można też przypisywać wspólnemu dla owych pozycji pytaniu o to, kim dla nas jest dzisiaj Simmel. Chodzi jednak o to, by „nasz Simmel” nie był dowolną projekcją czy konstrukcją. We wstępie do pierwszej z omówionych tutaj prac przypomniano, że sześćdziesiąt lat temu — w stulecie urodzin jej bohatera — ukazała się pod redakcją Kurta Gassena i Michaela Landmanna książka *Buch des Dankes an Georg Simmel* (Berlin 1958). Przypomniała ona o tym badaczu, ożywiła i zintensyfikowała prace nad jego dorobkiem. Dyskontując ich wielorakie efekty, *Simmel-Handbuch* oraz *Georg Simmel und das Leben in der Gegenwart*, co prawda już w innej sytuacji intelektualnej, społecznej i kulturalnej, dostarczają impulsów, by to kontynuować.